

Beynəlxalq sənədlərdə insan hüquqlarının tanınması və qorunması mərkəzi problem kimi müəyyənləşdirilmişdir. İnsan hüquqlarının tanınması, gözlənilməsi və qorunması haqqında 1948-ci ildə qəbul olunmuş ilk mükəmməl beynəlxalq sənəd olan Ümumdünya insan hüquqları bəyannaməsində əsas insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı kifayət qədər məqamlar yer almışdır. Sonradan qəbul olunmuş beynəlxalq hüquqi aktlarda bu məqamlar özlərinin rəsmi hüquqi qüvvəsini kəsb etmişdir. Bununla, tarixdə ilk dəfə olaraq, əsas insan hüquq və azadlıqları kompleksi beynəlxalq səviyyədə bütün iştirakçı tərəflərlə razılaşdırılmışdır.

Daşqın Qəmbərov yazır: "Bu, dünya xalqları və dövlətləri üçün insan hüquq və azadlıqlarının ümumi standartlarının tanınması və qəbul olunması baxımından, tarixi uğur kimi qiymətləndirilə bilər. Bu mühüm tarixi sənəd dövlətlərin konstitusiyaları və daxili qanunvericilikləri üçün fundamental baza rolunda çıxış etmişdir. Təsədüfi deyildir ki, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi dünyanın 350-dən artıq dilinə tərcümə olunmuşdur. Bu realıq, bir daha sübut edir ki, dünya dövlətləri və xalqları üçün insan hüquq və azadlıqlarının qəbul olunmasının və qorunmasının nəzəri və normativ bazasını məhz Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi təşkil edir. Həqiqətən də, qəbul oldunduqdan sonra, qısa zaman kəsiyində, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində yer almış hüquqlar daha da təkmilləşdirilmişdir və 1966-cı ilin dekabrında BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş "Vətəndaş və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt" vasitəsilə universal xarakter kəsb etmişdir."

Bundan başqa, insan hüquq və azadlıqları haqqında sonrakı çoxsaylı beynəlxalq sənədlərin, demək olar ki, hamısı Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində yer almış hüquqları əks etdirmişdir. 1989-cu ilin dekabrında BMT BAnın 1966-cı il paktına ikinci Əlavə Protokol qəbul edilmişdir. Bu protokol ölüm hökmünün ləğvinə nəzər

larasiyaların və Paktların normalarının reallaşdırılması prosesində bu sənədlərin müddəalarının hüquqi qüvvəsi ətrafında müəyyən diskussiyaların mövcudluğunu üzə çıxardı. Bu diskussiyalar, isə onunla bağlıdır ki, konkret fəaliyyət sahəsi üçün nəzərdə tutulmuş insan hüquq və azadlıqları, istər-istəməz, digər sahələrdə hüquqların təmin olunmasını tələb edir. Yəni, ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə insan hüquqları arasında üzvi bağlılıq vardır.

D.Qəmbərovun fikrincə, 1950-ci ildə "İnsan hüquq və əsas azadlıqlarının qorunması" haqqında Konvensiya qəbul olunmuşdur. Qeyri-rəsmi olaraq, "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası" adlanan bu sənəd 1953-cü ilin sentyabrından etibarən rəsmi qüvvə kəsb etməyə başlamışdır. Konvensiya ayrılmaz insan hüquq və azadlıqlarını ifadə edir və onun ratifikasiyası olunmasını dövlətlər qarşısında öhdəlik kimi qoyur. İnsan hüquq və azadlıqlarının normativ-hüquqi qorunmasını ehtiva edən sənədlər sırasında "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının" xüsusi yeri vardır. Bunu hər şeydən öncə, onun müəyyən səciyyəvi xüsusiyyətləri şərtləndirir. Belə ki, bu sənədin digər oxşar sənədlərdən başlıca fərqi ondan ibarətdir ki, o, hər bir kəsə hüquq və azadlıqlarının qorunması ilə bağlı təminat verməklə yanaşı, həm də bunun üçün real təsir gücünə malik olan işlək mexanizmlərə malikdir. Bu,

yəndələrinin belə davranışları dağıdıcı "effekt" verə bilər. Yeni belə fəaliyyət özünü genosid, hərbi cinayətlər, bütövlükdə, bəşəriyyətə qarşı cinayətlər formasında da büruzə verə bilər. Bu baxımdan, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün beynəlxalq instansiyalara müraciət etmək imkanlarının yaranması bu sahədə inqilabi pozitiv dəyişiklikləri şərtləndirir.

D.Qəmbərov yazır: "Ümumiyyətlə, yuxarıda qeyd etdiklərimizi də ümumləşdirərək, nəzərə çatdırıla bilər ki, BMT və onun ixtisaslaşmış təsisatları çərçivəsində insan hüquq və azadlıqlarının normativ-hüquqi əsasını təşkil edən əhəmiyyətli sayda beynəlxalq universal sənədlər qəbul olunmuşdur. Bu sənədlər, əsasən, insan hüquqlarının kütləvi surətdə pozulmasına qarşı dünya dövlətlərinin əməkdaşlıq şəraitində mübarizə aparmalarına zəmin yaradır. Beləliklə, bu mühüm beynəlxalq sənədlər aşağıdakılardan ibarətdir:

-1948-ci ilin dekabrında qəbul olunmuş "Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında" Konvensiya;

-1965-ci ildə qəbul olunmuş "İrqi diskriminasiyanın istənilən formasının qarşısının alınması haqqında" Beynəlxalq Konvensiya;

-1973-cü ildə qəbul olunmuş "Apartheid cinayəti və onun cəzalandırılması haqqında" Konvensiya;

-1984-cü ildə qəbul olunmuş "İşgəncələr əleyhinə Konvensiya"

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Beynəlxalq sənədlərdə insan hüquqlarının tanınması və qorunması

tuturdu. Bununla da, insanın yaşamaq hüququ daha qəti şəkildə beynəlxalq universal təsbitini tapmışdır. 2008-ci ilin dekabrında qəbul olunmuş növbəti əlavə protokol isə, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları pozulduğu halda, insanların müvafiq beynəlxalq instansiyaya müraciət etmək imkanının meydana gəlməsini şərtləndirdi.

Qeyd edək ki, 1948-ci ildə qəbul olunmuş Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi 1966-cı ilin dekabrında BMT BA tərəfindən qəbul olunmuş iki mühüm sənəd-Vətəndaş və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt-birlikdə beynəlxalq "İnsan Hüquqları haqqında Bill" kimi nəzərdən keçirilə bilər. Bunlar insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin sonrakı normativ-hüquqi əsasları üçün universal baza rolunu oynayır. Təbii ki, bu beynəlxalq sənədlər, həmçinin, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində milli qanunvericilik üçün də mühüm istiqamətverici funksiyaları yerinə yetirir. Bu məqamda, onu da vurğulamaq lazımdır ki, tədqiqatlarımız Ümumi Dek-

Konvensiyanın pozulması ilə bağlı fərdi şikayətlərə baxmağa imkan verir. Yəni Avropa Şurası ölkələrinin istənilən vətəndaşı özünün Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının pozulduğu halda, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə müraciət edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Konvensiyasının istinad etdiyi əsas normativ baza rolunda Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi çıxış edir. Sadəcə olaraq, artıq qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Konvensiyası əsasında İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi yaradılmış oldu. Bununla da, bir ciddi məqama aydınlıq gəlmiş oldu. Belə ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası çərçivəsində İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi fəaliyyətə təşəbbüsləndirdi. İnsan hüquqlarının beynəlxalq müstəvidədə daha səmərəli qorunmasının mümkünlüyü sübuta yetirilmiş oldu. Hesab edirik ki, bu, olduqca önəmli məsələdir. Çünki bir çox hallarda dövlət orqanları və dövlət məmurları bilərəkdən, insan hüquq və azadlıqlarını məhdudlaşdırıran və ya pozan fəaliyyəti həyata keçirirlər. Dövlət orqanlarının və hakimiyyət nüma-

və s.

Əlavə olaraq, qeyd edək ki, BMT çərçivəsində ayrı-ayrı kateqoriyadan olan fərdlərin hüquqlarının qorunması üzrə əməkdaşlığı tənzimləyən müqavilələr də qəbul olunmuşdur. Məsələn, bunlardan aşağıdakıları qeyd etmək mümkündür:

-1951-ci ildə qəbul olunmuş "Qaçqınların statusu haqqında" Konvensiya;

-1952-ci ildə qəbul olunmuş "Qadınların siyasi hüquqları haqqında" Konvensiya;

-1989-cu ildə qəbul olunmuş "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya;

-1992-ci ildə qəbul olunmuş "Milli, etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqlar haqqında" Konvensiya və s.

Qeyd edək ki, BMT-dən kənar da insan hüquq və azadlıqlarının qorunması üzrə çoxsaylı beynəlxalq sənədlər qəbul olunmuşdur. Bu sənədlərin böyük əksəriyyəti dünya dövlətləri tərəfindən ratifikasiya olunaraq, onların əsas müddəaları insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində milli qanunvericilikdə əksini tapmışdır."

A.Y.Xvorostov qeyd edir ki, insan hüquqları probleminin ayrı-ayrı dövlətlərin çərçivəsindən xeyli kənara çıxdığı müasir dünyamızda universal beynəlxalq-hüquqi standartların yaradılması zərurəti meydana çıxmışdır. Bu standartların yaradılması sayəsində insan hüquq və azadlıqları məsələsi yalnız dövlətlərin daxili işi statusunu itirərək, beynəlxalq ictimaiyyətin başlıca probleminə çevrilmişdir. Bu da, müvafiq olaraq, insan hüquq və əsas azadlıqlarının qorunması mexanizmlərinin də beynəlxalq xarakter kəsb etməsinə şərtləndirmişdir. Əsas insan hüquqlarının bir sıra mühüm beynəlxalq-hüquqi aktlarda əks olunması şəxsiyyətin hüquq və maraqlarının ümumbəşəri standartlarını müəyyənləşdirmişdir.

Qeyd edək ki, insan hüquqlarının beynəlxalq standartları dedikdə, müasir beynəlxalq hüququn müəyyən normaları başa düşülür. Bu normalar dövlətin elə ümumdəmoqratik tələblərini və öhdəliklərini nəzərdə tutur ki, dövlətlər özünün ictimai quruluşunu, milli inkişafını və s. nəzərə almaqla, öz sistemində həyata keçirir və konkretləşdirir. Beynəlxalq qlobal və regional universal və xüsusi bəyannamələr,

paktlar özlərində insanların hüquqi müdafiəsi sahəsindəki qrup standartları ifadə edirlər. Bunları aşağıdakı kimi təqdim etmək mümkündür:

-insanın hüquqları və azadlıqları;

-hüquqların məhdudlaşdırılması.

Beynəlxalq hüquqi standartların ən böyük qrupunu insan hüquqları və azadlıqları təşkil edir. Bu hüquqlar əhəmiyyətli şəkildə, hüquqlara, siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni hüquqlara bölünür. Bundan başqa, məhdudlaşdırıla bilən hüquqlar və məhdudlaşdırmaya məruz qalmayan hüquqlar fərqləndirilir. Qeyd etdiyimiz bu qruplar ali mənəvi-hüquqi qüvvəyə malik olan beynəlxalq sənədlərdə müəyyənləşdirilir. Belə sənədlər sırasında, əsasən, aşağıdakılar aid edilir:

-Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi;

-İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt;

-Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru